ISSN 2078-6107. Вісник Львівського університету. Серія історична. 2016–2021. Спецвипуск. С. 223–233
Visnyk of the Lviv University. Series History. 2016–2021. Special issue. P. 223–233

УДК 39-051(477)(092)"18/19"

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ТА ЗЕНОН КУЗЕЛЯ: НАУКОВІ ВЗАЄМИНИ

Тамара ПАЦАЙ
Інститут народознавства НАН України,
відділ історичної етнології,
пр. Свободи, 15, 79000, Львів, Україна

Висвітлено широкий спектр наукових та особистих стосунків Михайла Грушевського з українським етнологом, фольклористом, лексикографом, бібліографом, славістом і громадським діячем Зеноном Кузелею: перша зустріч, співпраця в Науковому товаристві імені Шевченка, листування, відгуки про праці один одного, спогади З. Кузелі про М. Грушевського. На підставі опрацьованих джерел показано виняткову роль М. Грушевського у формуванні наукового світогляду та виборі фахового напрямку З. Кузелі.

Ключові слова: етнографія, Записки НТШ, Михайло Грушевський, Зенон Кузеля, етнологія, фольклористика.

Зенон Кузеля був учнем Михайла Грушевського і саме з його ініціативи і підтримки він розпочав свою діяльність у Науковому товаристві ім. Шевченка (далі – НТШ). М. Грушевський долучив його, як одного зі своїх студентів, до співпраці в Записках НТШ, у яких З. Кузеля виступив автором чисельних оглядів зарубіжної наукової періодики. Сучасникам ім'я Зенона Кузелі було широко відомим, він став одним із наймолодших дійсних членів НТШ у 1909 р. та виявляв активну позицію в громадському житті суспільства.

Основним джерелом статті стали опубліковані "Листи Зенона Кузелі до Михайла Грушевського" (оригінали у ЦДІА України м. Києва), що підготували до друку В. Наулко та В. Старков[1], матеріали Хроніки Наукового товариства імени Шевченка, тогочасної наукової періодики. Деякі аспекти взаємин обох учених згадуються у працях сучасних істориків. Співробітництво З. Кузелі з М. Грушевським та головним друкованим органом НТШ – Записками Наукового товариства імени Шевченка (далі – Записки НТШ, ЗНТШ) – висвітлено у статті З. Зайцевої, зокрема там містяться цінні відомості про становлення З. Кузелі як ученого, наголошено масштаби роботи виконаної на замовлення історико-філософської секції НТШ[2], а місце З. Кузелі серед учнів

[1] *Листи Зенона Кузелі до Михайла Грушевського*, упоряд. Всеволод Наулко та Валерій Старков (Запоріжжя: Тандем-У, 2005).

[2] Зінаїда Зайцева, "«Записки Наукового товариства ім. Шевченка»: започаткування та шлях до академічного стандарту (1892–1914 рр.)," *Український історичний журнал* 5 (2004): 122–134.

© *Пацай Т., 2016–2021*

М. Грушевського окреслене у чисельних роботах В. Тельвака і В. Педича[3]. Оскільки особливості співпраці обох учених не були об'єктом спеціального вивчення, то вважаємо тему цієї статті актуальною.

Уперше З. Кузеля зустрів М. Грушевського восени 1898 р., коли він разом із двоюрідним братом Б. Лепким долучився до бережанської делегації, яка вирушила у Львів на свято, приурочене 25-річчю діяльності І. Франка та 100-річчю "Енеїди". Згадуючи про цю подію майже за тридцять років, він пише: "[...] я бачив тоді Франка під час його свята й до сьогодні тямлю його відповідь на вітальні промови Гнатюка, Грушевського, Кобринської й Павлика"[4], однак на відомих групових фотографіях З. Кузелі немає.

Родина Кузель була обмежена в матеріальних засобах, тому постало питання пошуку стипендіальних програм для навчання сина в університеті. Б. Лепкий звертався з цією проблемою до проф. К. Студинського[5]. На жаль, нам не вдалося знайти конкретну стипендіальну програму, яку отримав З. Кузеля, проте у головному каталозі студентів за 1900–1901 н. р. вказано, що студент філософського факультету З. Кузеля був звільнений від плати за навчання в обох семестрах. У перший рік університетських студій учений вивчав близько 30 навчальних предметів, серед них були "Історія Східної Європи", "Галицько-Волинська держава"[6], "Боротьба за Галичину і Волинь", а також "Історичні вправи"[7] М. Грушевського. Крім них він відвідував лекції та практичні заняття відомих учених: К. Студинського, К. Твардовського, Л. Фінкеля, Л. Цвіклінського, Б. Кручкевича, Р. М. Вернера та ін.[8], а також, разом із С. Людкевичем, О. Авдиковичем, І. Бриком, Я. Гординським та В. Герасимчуком, З. Кузеля студіював на лекціях та семінарах О. Колесси[9].

Після року навчання у Львові, З. Кузеля продовжив навчання у Відні. Матеріальні обставини змусили вченого працювати вже з перших років студій. Місцями його роботи були Центральна Статистична Комісія, що займалася

---

[3] Віталій Тельвак і Василь Педич, "Персональний склад львівської історичної школи Михайла Грушевського: методологічний аспект," *Проблеми гуманітарних наук. Історія* 36 (2015): 18–35; Віталій Тельвак і Василь Педич, "Від інтерпретації до міфологізації: Львівська історична школа Михайла Грушевського в історіографічних дискусіях XX століття," *Актуальні питання гуманітарних наук* 16 (2016): 111–120; Віталій Тельвак і Василь Педич, "Львівська історична школа Михайла Грушевського: комунікативна природа та психологічний клімат," *Історіографічні дослідження в Україні* 25 (2014): 27–53.

[4] Зенон Кузеля, "Із моїх споминів про Івана Франка," *Спогади про Івана Франка*, упоряд., вст. ст. і приміт. Михайла Гнатюка (Львів: Каменяр, 1997), 296.

[5] *У півстолітніх змаганнях: вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941)*, упоряд. Оксана Гайова, Уляна Єдлинська і Галина Сварник (Київ: Наукова думка, 1993), 499–500.

[6] Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. 26 (Львівський Університет), оп. 15, спр. 603, арк. 29–30.

[7] ДАЛО, ф. 26, оп. 15, спр. 604, арк. 37–39.

[8] ДАЛО, ф. 26, оп. 15, спр. 603, арк. 29–30; спр. 604, арк. 37–39.

[9] Тамара Пацай, *Зенон Кузеля: життя і народознавча діяльність* (Львів: Бона, 2013), 40.

обробкою перепису населення Австро-Угорської імперії 1900 р. (1901–1902 рр.)[10], антропологічний та археологічний відділ Цісарського Надвірного Музею (1904–1906), Музей Австрійської Етнографії (1904–1907), а також він мав офіційний дозвіл на перекладацьку діяльність у галузі слов'янських мов[11]. Окремо варто наголосити на співпраці з видатним слов'яністом Ватрославом Ягічем, у якого він працював секретарем з 1903 р. та був бібліотекарем слов'янського семінару[12]. Отже, З. Кузеля отримав доступ до багатих книгозбірень Відня, що стало добрим підґрунтям для початку наукової співпраці з НТШ.

У 1902 р. З. Кузеля звернувся до М. Грушевського з проханням доручити йому для опрацювання якусь "легку тему з середньовічної історії Руси" та повідомив, що у бібліотеках має доступ до багатьох джерел і рукописів, а також майже усіх найновіших книг та періодики[13]. Першою великою роботою вченого, що опублікована в 1903 р. в рубриці "Наукова хроніка" ЗНТШ, стала стаття "Нові праці над історією початків славянства"[14], присвячена аналізу новітніх досліджень з проблематики походження слов'ян, власне цю тему запропонував М. Грушевський у відповідь на прохання З. Кузелі. Автор представив для широкого загалу праці Л. Нідерле ("O kolebce naroda slovanskeho"), О. Погодіна ("Изъ исторіи славянскихъ передвиженій"), Е. Богуславського ("Methode u. Hilfsmittel der Erforschung der vorh. Zeit in der Vergangenheit der Slaven. Aus dem Polnischen ubersetst W. Osterloff") та ін., загалом стаття ґрунтувалася на 17 виданнях, переважну більшість яких опубліковано на межі століть. Інформуючи голову НТШ про перебіг роботи, він зокрема пише, що "праця моя представляє [...] не зібранє найновійших дослїдів в одну цїлість а радше критику і розбір поодиноких творів зі зведенєм результатів кождого з'осібна і з порівнянєм їх між собою"[15].

Цю статтю М. Грушевський представляв на засіданні історико-філософської секції НТШ у квітні 1903 р., унаслідок чого вона була рекомендована до друку[16].

З цього часу З. Кузеля став оглядачем нової наукової літератури.

Влітку 1903 р. у листі до М. Грушевського З. Кузеля висловився про актуальність і важливість спеціальних етнографічних бібліографічних оглядів та запропонував виконувати цю роботу для НТШ[17].

---

[10] Володимир Янів, "Життьовий шлях Зенона Кузелі," *Записки Наукового товариства імени Шевченка* (далі – *ЗНТШ*) 169 (1962): 4.

[11] Зайцева, ""Записки Наукового товариства ім. Шевченка"," 122.

[12] Зенон Кузеля, "Ватрослав Ягіч (посмертна згадка)," *Літопис політики, письменства і мистецтва* 3 (1924): 38.

[13] *Листи Зенона Кузелі до Михайла Грушевського*, 7.

[14] Зенон Кузеля, "Нові праці над історією початків славянства," *ЗНТШ* 52 (1903): 1–25; Зенон Кузеля, "Нові праці над історією початків славянства," *ЗНТШ* 54 (1903): 1–36.

[15] *Листи Зенона Кузелі до Михайла Грушевського*, 8.

[16] *Хроніка Наукового товариства імени Шевченка* (далі – *Хроніка НТШ*). (Львів, 1903), ч. 14, вип. 2, 11.

[17] *Листи Зенона Кузелі до Михайла Грушевського*, 9–10.

На доручення М. Грушевського, З. Кузеля підготував велику теоретичну розвідку "Етнографія в західноєвропейській літературі останніх років", в якій розглянув саме поняття етнографії, ступені її становлення та розвитку, завдання і методи та проаналізував основні бібліографічні поклики. Цією працею вчений започаткував серію статей-рецензій на найновіші видання від монографій до дрібних згадок у періодиці, присвячених проблемам етнографії. Вказану працю розглядали на засіданні історично-філософської секції НТШ як "Огляд літератури по етнографії в західній і середній Європі в рр. 1900–2" та ухвалена до публікації в Записках НТШ[18] (опублікована у LX–LXI тт. ЗНТШ).

Про значний обсяг опрацьованої інформації свідчить той факт, що лише для "Етнографії в західноєвропейських часописях за 1906 р." він використав більше 300 часописів, що становило понад 1000 томів[19]. Такий фактаж склав добре підґрунтя для становлення З. Кузелі як науковця, виробив у нього певну схему підготовки до роботи над тим чи іншим аспектом своїх етнографічних зацікавлень.

Про фаховість такої роботи свідчить той факт, що впродовж 1903–1908 рр. у Записках НТШ вийшло друком більше десяти таких оглядів, високу оцінку їм дав М. Грушевський, який був рецензентом цих робіт на засіданнях історико-філософської секції НТШ. Він зазначав, що З. Кузеля "збирає на скілько можна найдокладнійше бібліографію етнографічних праць і видавництв і переходить по черзі деякі важнійші питаня, а спеціяльно питанє про дефініцію і зміст етнографії, етнольогії і фольклору [...] затверджується довше над збірниками звичаїв, вірувань, переказів, казок, пісень і ин., при чім обговорює напрямки студій і подає головні праці порівнуючого змісту"[20]. М. Грушевський всіляко наголошував на наполегливості та скрупульозності ставлення З. Кузелі до наукової роботи і давав високу оцінку його бібліографічним оглядам[21].

Загалом різнотематичні бібліографічні огляди, рецензії, реферати З. Кузеля готував для ЗНТШ до 1914 р.

У 1903 р. М. Грушевський запропонував З. Кузелі перекласти його "Історію" німецькою, однак З. Кузеля не відважився взятися за таку відповідальну роботу, вказуючи у листі: "Ваша "Історія" є першою поважною працею з обсягу істор. Укр-Руси, що появить ся на німецькій мові; перекладена історія стане невідлучним і певно часто використовуваним підручником для західно-европейських учених або і тих славянських писателів, що не були близше обзнакомлені з українськими виданнями. Тому мусить вона бути доконче переложена дуже добре, гладко і поправною німеччиною. Вірний лише переклад, такий що не відповідає духови німецької мови, пошкодить певне богато

[18] *Хроніка НТШ* (Львів, 1904), ч. 19, вип. 3, 19–20.
[19] *Хроніка НТШ* (Львів, 1908), ч. 36, вип. 4, 11.
[20] *Хроніка НТШ* (Львів, 1904), ч. 19, вип. 3, 19–20.
[21] Там само.

популярности "Історії"[22]. Як відомо, переклад цієї праці зробила Феліція Носсіґ, а детальній історії видання німецькомовного перекладу присвячена окрема стаття В. Тельвака[23]. Серед листів З. Кузелі до В. Гнатюка, зокрема від 19 грудня 1908 р., знаходимо повідомлення про те, що Г. Юберсбергер йому особисто говорив, що "збираєть ся написати обширну рецензію на 6 томів Історії М. Грушевського"[24], однак більше інформації з цього приводу на сьогодні не маємо.

Михайло Грушевський зауважив зацікавлення З. Кузелі етнографією та підтримав ці починання: саме йому він передав для опрацювання польові записи свого родича о. Марка Грушевського, про дитину в українській культурі. У 1904 р. на засіданні Етнографічної комісії НТШ З. Кузелі офіційно доручили підготувати ці матеріали до друку[25]. Робота "Дитина в звичаях і віруваннях українського народа"[26] стала однією з найвідоміших праць в українській етнології та дала початок низці подібних досліджень.

Зенон Кузеля писав докторат у В. Ягіча та водночас радився і з М. Грушевським, зокрема просив його дати об'єктивну оцінку роботі. Цій темі присвячені його листи за час від 5 лютого 1905 р. до 10 квітня 1906 р[27]. Докторську дисертацію на тему: "Угорський король Матвій Корвін в славянській устній словесности" З. Кузеля захистив у Віденському університеті 18 червня 1906 р[28]. Ця робота була опублікована у LXVII–LXX тт. ЗНТШ. Подібну тематику З. Кузеля обрав також для публікації у Науковому збірнику, присвяченому М. Грушевському його учнями. Він підготував роботу "Славянські баляди на тему: хлопець перебираєть ся в жіночу одіж або каже себе занести в мішку до комнати дівчини, щоб її звести", теж виконану із застосуванням історико-порівняльного методу[29]. На загал, у листах до М. Грушевського, простежується робочий процес над усіма працями З. Кузелі.

---

[22] *Листи Зенона Кузелі до Михайла Грушевського*, 10–11.

[23] Віталій Тельвак, "Німецькомовна "Історія українського народу" Михайла Грушевського в оцінках сучасників," *Український історичний журнал* 3 (2007): 175–189.

[24] Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛННБ НАН України), відділ руковисів, ф. 34 (Гнатюк), спр. 307, арк. 18.

[25] *Хроніка НТШ* (Львів, 1904), ч. 19, вип. 3, 22.

[26] Марко Грушевський, "Дитина в звичаях і віруваннях українського народа. Матеріали з полудневої Київщини, зібрав Мр. Г.," ред.-упоряд. Зенон Кузеля, *Матеріали до українсько-руської етнології* 8 (1906): 1–221; Марко Грушевський, "Дитина в звичаях і віруваннях українського народа. Матеріали з полудневої Київщини, зібрав Мр. Г.," ред.-упоряд. Зенон Кузеля, *Матеріали до українсько-руської етнології* 9 (1907): 1–145.

[27] *Листи Зенона Кузелі до Михайла Грушевського*, 18–30.

[28] Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО), ф. 216 (Чернівецький університет), оп. 3, спр. 128, арк. 7.

[29] Зенон Кузеля, "Славянські баляди на тему: хлопець перебираєть ся в жіночу одіж або каже себе занести в мішку до комнати дівчини, щоб її звести," *Науковий Збірник присьвячений професорови Михайлови Грушевському учениками й прихильниками з нагоди Його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894–1904)* (Львів, 1906), 538–575.

На початку 1909 р. Зенон Кузеля повернувся на українські землі, сподіваючись продовжити бібліотечну службу у Львові, проте безуспішно[30]. Вченому довелося обрати Чернівці, там він з 20 лютого 1909 р. став приставленим практикантом в університетській бібліотеці[31], однак писав М. Грушевському, що "треба заробляти на боки, щоб прожити"[32].

У 1909 р. Зенон Кузеля став членом новосформованої Бібліографічної комісії і разом з В. Дорошенком почав роботу над бібліографією українських видань 1901–1910 рр[33], варто наголосити, що В. Дорошенко опрацьовував зарубіжні видання на підставі складеної інструкції вченого[34]. Окрім цього, З. Кузеля інформував М. Грушевського про роботу над "Списком української етнографічної та археологічної літератури з австрійських джерел", це стосувалося праць, які не увійшли до видання Б. Грінченка ("Литература украинского фольклора. 1777–1900. Опыт библиографического показателя"), а також "Списком бібліографічної літератури" та "Списком українських псевдонімів та криптонімів". Останню роботу він описував М. Грушевському так: "[...] збірка доведена вже до 1900 року і обіймає 1190 імен галицьких і українських писателїв з точним зазначенєм усїх праць, статей і заміток, що появилися псевдонїмно або криптонїмно"[35], однак подальша доля цієї праці невідома.

У 1907 р. М. Грушевського обрано головою новоствореного Українського наукового товариства у Києві, а не пізніше як з весни 1908 р. Зенон Кузеля став його дійсним членом[36], хоча й не належав до жодної секції чи комісії (така можливість була зафіксована у плані про наукову організацію УНТ)[37]. Відомо, що З. Кузеля готував рецензії на наукові видання до київських наукових часописів, саме про це згадується у листах до М. Грушевського 1912-го та 1914-го рр.[38]. Він, разом із Б. Барвінським, М. Грушевським та Д. Дорошенком, був одним з авторів рубрики "Наукова хроніка" першого номера "України"[39]. Ім'я З. Кузелі також зазначене й серед співпрацівників "України" на титульній сторінці четвертого тому[40], тож він був у тісному контакті з новоствореним центром. Пізніші протиріччя між М. Грушевським та НТШ, пов'язані зі зміною статуту Товариства у 1913 р., долучили до полеміки багатьох українських учених. На

[30] ЛННБ НАН України, відділ рукописів, ф. 11 (Барвінські), спр. 1544, арк. 4–5.
[31] ДАЧО, ф. 216, оп. 3, спр. 164, арк. 6.
[32] *Листи Зенона Кузелі до Михайла Грушевського*, 48.
[33] *Хроніка НТШ* (Львів, 1911), ч. 48, вип. 4, 18.
[34] *Листи Зенона Кузелі до Михайла Грушевського*, 48.
[35] Там само, 49.
[36] "Хроніка Українського Наукового Товариства в Київі," *Записки Українського Наукового Товариства в Київі* 1 (1908): 155.
[37] Михайло Грушевський, "Українське Наукове Товариства в Київі й його наукове видавництво," *Записки Українського Наукового Товариства в Київі* 1 (1908): 10.
[38] *Листи Зенона Кузелі до Михайла Грушевського*, 63.
[39] "Зміст," *Україна* 1 (1914): 11.
[40] "Титульна сторінка," *Україна* 4 (1914).

фоні прихованої боротьби за наукові сили, спостерігається ставлення до З. Кузелі визначних учених. Зокрема Ф. Вовк у листах лютого-березня 1914 р. до В. Гнатюка переймався його питанням: "[...] Невже і Кузеля перейде туди?! Сподіваюсь, що ні!.. А він добра сила. Тримайте [йо]го коло себе"[41].

На початку 1913 р. З. Кузеля звертався до М. Грушевського з проханням підтримки новоствореного чернівецького часопису "Україна", однією з цілей якого була боротьба за всеукраїнськість проти "буковинської автохтонності". Він наголосив, що підтримка М. Грушевського, не лише приверне увагу до гострого національного питання на Буковині, а й розширить коло читачів на Галичині та Великій Україні[42].

Тісні контакти між ученими перервалися з початком Першої світової війни. У листопаді 1914 р. З. Кузеля виїхав до Відня, згодом жив у Німеччині та Франції, його діяльність у цей час мала насамперед громадсько-організаційний характер. У цей період ми знаходимо лише оцінку постаті М. Грушевського у громадських виступах З. Кузелі та у пресі.

З приводу смерті вченого, за ініціативою Українського наукового Інституту в Берліні та Української Громади 7 грудня 1934 р. було проведено вечір пам'яті М. Грушевського, на якому зібралася майже вся українська діаспора Берліна[43], а 16 січня 1935 р. в Берлінському університеті[44] відбулося аналогічне німецькомовне засідання, на якому були присутні німецькі посадовці, науковці, представники преси[45]. На траурній академії, що відбулася 7 грудня 1934 р., було виголошено п'ять доповідей, серед яких виступ на тему: "М. Грушевський і його наукова діяльність у Львові"[46] зачитав З. Кузеля. Пізніше матеріал цієї промови опубліковано на сторінках "Діла"[47] та "Вістей з УНІ в Берліні"[48].

У виступі З. Кузеля основну увагу зосередив на громадсько-науковій діяльності М. Грушевського у Галичині. Як відомо, вченого було запрошено до Львова на посаду професора історії Східної Європи у 1894 р., проте він не обмежився викладацькою справою, а "старався використати своє високе "наукове" становище для українських науково-громадських цілей"[49]. Аналізуючи

[41] *Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком*, упоряд. та коментарі В. Наулка, Н. Руденко, О. Франко; передм. Всеволода Наулка (Львів, Київ: ЛНБ ім. В. Стефаника, 2001), 150.

[42] *Листи Зенона Кузелі до Михайла Грушевського*, 63–64.

[43] "Засідання памяти Михайла Грушевського на Українськім Науковім Інституті в Берліні," *Вісті з Українського Наукового Інституту в Берліні* 1 (1935): 8.

[44] Зенон Кузеля, "Академія Грушевського в берлінському університеті," *Діло*, 30 січня 1935.

[45] "Засідання памяти Михайла Грушевського на Українськім Науковім Інституті в Берліні," 8.

[46] "Жалібна Академія в память Михайла Грушевського," *Діло*, 11 грудня 1934.

[47] Зенон Кузеля, "Михайло Грушевський та його діяльність на західно-українських землях," *Діло*, 17–18 березня 1935.

[48] Зенон Кузеля, "Михайло Грушевський та його діяльність на Західній Україні," *Вісті з Українського Наукового Інституту в Берліні* 2 (1935): 3–7.

[49] Кузеля, "Михайло Грушевський та його діяльність на західно-українських землях," 17 березня 1935.

діяльність ученого як редактора Записок НТШ з 1895 р., З. Кузеля передовсім вказав на значне зростання періодичності та обсягів видання, коли з 1895 до 1913 рр. опубліковано 112-ть томів. Також автор високо оцінив редакторський внесок М. Грушевського до праць молодих співробітників рубрики "Бібліографія", яку вважав найціннішою для "наукової освіти молодої генерації"[50]. Загалом, розглядаючи видавничу діяльність НТШ під час головування М. Грушевського, З. Кузеля відзначив видання близько п'ятиста томів наукової літератури, у підготовці яких брали участь майже всі українські вчені.

Основною заслугою М. Грушевського, як голови НТШ, З. Кузеля назвав розбудову Товариства на зразок західноєвропейських Академій наук, зокрема, утворення трьох основних секцій (філологічної, історико-філософської та математично природописно-лікарської), фахових комісій та підкомісій. Наукова діяльність М. Грушевського спричинилася до формування так званої "школи", з якої вийшло нове покоління молодих учених, переважно істориків, до неї З. Кузеля зарахував С. Томашівського, М. Кордубу, І. Крип'якевича, І. Джиджору, О. Терлецького, М. Чубатого, І. Кревецького та В. Герасимчука[51], останнього назвав ще й "улюбленим учнем"[52]. Також для підтримки обдарованої молоді з ініціативи голови НТШ було сформовано Академічний фонд, з якого виділялися наукові стипендії. Утворення на базі НТШ музею, бібліотеки, друкарні та палітурного цеху, для організації яких залучалися не лише урядові кошти, а й гроші меценатів, – З. Кузеля назвав найвагомішими заслугами М. Грушевського.

У виступі З. Кузеля також з'ясував політичні погляди М. Грушевського, який "високо ставив значіння національно-культурної та наукової пропаґанди й положив у тій ділянці великі й неоцінені заслуги"[53]. Вказав на його внесок до створення в 1898 р. Національно-демократичної партії, в яку були об'єднані усі національні партії Галичини, та проаналізував збірник "Наша політика", до якого увійшли публіцистичні виступи вченого. За твердженням автора, М. Грушевський вважав головною метою усього свідомого українства, щоб "українці почулися справді нацією"[54].

У висновках до статті З. Кузеля писав, що основна заслуга діяльності М. Грушевського на західноукраїнських теренах полягала не лише в його науковій праці, а "узмістовленню й інтенсифікації місцевого національного життя на всіх ділянках культури"[55].

---

[50] Кузеля, "Михайло Грушевський та його діяльність на західно-українських землях," 17 березня 1935.

[51] Там само.

[52] Кузеля, "Михайло Грушевський та його діяльність на західно-українських землях," 18 березня 1935.

[53] Кузеля, "Михайло Грушевський та його діяльність на Західній Україні," 6.

[54] Кузеля, "Михайло Грушевський та його діяльність на західно-українських землях," 18 березня 1935.

[55] Там само.

Зенон Кузеля згадував М. Грушевського й на одному з останніх своїх публічних виступів. Так, 2 грудня 1951 р. в Українському Академічному Допомоговому Товаристві у Парижі, під час доповіді на тему "Етнографічні студії на Україні у XIX та XX ст.", він зробив такий підсумок: "Без Грушевського – не було б узагалі Етнографічної комісії у Львові; без Вовка не було б наукової етнології; Франко був незрівнянний редактор етнографічних матеріалів, а Гнатюк, що особисто видав аж 22 томи зібраних ним матеріалів, жив лише для своєї праці"[56].

Отже, розглядаючи різні етапи співпраці обох учених, ми виявили значну роль М. Грушевського у становленні З. Кузелі як ученого та його вплив на наукову діяльність, вибір пріоритетів дослідження, підтримку громадської роботи. Протягом майже п'ятнадцяти років неперервних наукових взаємин З. Кузеля завдяки порадам та науковим заохоченням М. Грушевського обрав свій науковий та громадський шлях, став одним із найвідоміших етнографів та бібліографів періоду НТШ.

MYKHAILO HRUSHEVSKY AND ZENON KUZELIA: SCHOLARLY CONTACTS

Tamara PATSAY
The Ethnology Institute of National Academy of Sciences of Ukraine
Department of historical ethnology,
15 Svobody av., 79000, Lviv, Ukraine

The author have studied all the known scholarly and personal contacts between Mykhailo Hrushevsky and Zenon Kuzelia, Ukrainian ethnologist, Slavist and public figure, researcher of folklore, lexicography and bibliography: their first meeting, common work in the Shevchenko Scientific Society, in various editions, letters, reviews of each other's publications, Z. Kuzelia's memoirs about M. Hrushevsky. On the basis of the studied sources it is shown an exclusive role of M. Hrushevsky at formation of scientific outlook and the choice of specialty of Z. Kuzelia.

Key words: Ethnography, Memoirs of the Shevchenko Scientific Society, Mykhailo Hrushevsky, Zenon Kuzelia.

REFERENCES

Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoi oblasti (dali – DAChO). Fond 216 (Chernivetskyi universytet), opys 3, sprava 128. (in Ukrainian).

DAChO. Fond 216 (Chernivetskyi universytet), opys 3, sprava 164. (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (dali – DALO). Fond 26 (Lvivskyi Universytet), opys 15, sprava 603. (in Ukrainian).

DALO. Fond 26 (Lvivskyi Universytet), opys 15, sprava 604. (in Ukrainian).

"Etnohrafichni studii na Ukraini v XIX ta XX st." *Ukraina* 6 (1951): 481. (in Ukrainian).

Hrushevskyi, Marko. "Dytyna v zvychaiakh i viruvanniakh ukrainskoho naroda. Materialy z poludnevoi Kyivshchyny, zibrav Mr. H." Red.-uporiad. Zenon Kuzelia. *Materialy do ukrainsko-ruskoi etnolohii* 8 (1906): 1–221. (in Ukrainian).

Hrushevskyi, Marko. "Dytyna v zvychaiakh i viruvanniakh ukrainskoho naroda. Materialy z poludnevoi Kyivshchyny, zibrav Mr. H." Red.-uporiad. Zenon Kuzelia. *Materialy do ukrainsko-ruskoi etnolohii* 9 (1907): 1–145. (in Ukrainian).

Hrushevskyi, Mykhailo. "Ukrainske Naukove Tovarystva v Kyivi y yoho naukove vydavnytstvo." Zapysky Ukrainskoho *Naukovoho Tovarystva v Kyivi* 1 (1908): 10. (in Ukrainian).

"Khronika Ukrainskoho Naukovoho Tovarystva v Kyivi." *Zapysky Ukrainskoho Naukovoho Tovarystva v Kyivi* 1 (1908): 155. (in Ukrainian).

Khronika Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka (dali – Khronika NTSh). Lviv, 1903, ch. 14, vyp. 2. (in Ukrainian).

Khronika NTSh. Lviv, 1904, ch. 19, vyp. 3. (in Ukrainian).

Khronika NTSh. Lviv, 1908, ch. 36, vyp. 4. (in Ukrainian).

Kuzelia, Zenon. "Akademiia Hrushevskoho v berlinskomu universyteti." *Dilo*. 30 sichnia 1935. (in Ukrainian).

Kuzelia, Zenon. "Iz moikh spomyniv pro Ivana Franka." *Spohady pro Ivana Franka*. Uporiad., vst. st. i prymit. Mykhaila Hnatiuka. Lviv: Kameniar, 1997. 296. (in Ukrainian).

Kuzelia, Zenon. "Mykhailo Hrushevskyi ta yoho diialnist na Zakhidnii Ukraini." *Visti z Ukrainskoho Naukovoho Instytutu v Berlini* 2 (1935): 3–7. (in Ukrainian).

Kuzelia, Zenon. "Mykhailo Hrushevskyi ta yoho diialnist na zakhidno-ukrainskykh zemliakh." *Dilo*. 17–18 bereznia 1935. (in Ukrainian).

Kuzelia, Zenon. "Novi pratsi nad istoryieiu pochatkiv slavianstva." *ZNTSh* 52 (1903): 1–25. (in Ukrainian).

Kuzelia, Zenon. "Novi pratsi nad istoryieiu pochatkiv slavianstva." *ZNTSh* 54 (1903): 1–36. (in Ukrainian).

Kuzelia, Zenon. "Slavianski baliady na temu: khlopets perebyraiet sia v zhinochu odizh abo kazhe sebe zanesty v mishku do komnaty divchyny, shchob yii zvesty." *Naukovyi Zbirnyk prysviachenyi profesorovy Mykhailovy Hrushevskomu uchenykamy y prykhylnykamy z nahody Yoho desiatylitnoi naukovoi pratsi v Halychyni (1894–1904)* (Lviv, 1906). 538–575. (in Ukrainian).

Kuzelia, Zenon. "Vatroslav Yahich (posmertna zghadka)." *Litopys polityky, pysmenstva i mystetstva* 3 (1924): 38.

LNNB NAN Ukrainy, viddil rukovysiv. Fond 34 (Hnatiuk), sprava 307. (in Ukrainian).

Lvivska natsionalna naukova biblioteka im. V. Stefanyka NAN Ukrainy (dali – LNNB NAN Ukrainy), viddil rukopysiv. Fond 11 (Barvinski), sprava 1544. (in Ukrainian).

Lystuvannia Fedora Vovka z Volodymyrom Hnatiukom. Uporiad. ta komentari V. Naulka, N. Rudenko, O. Franko; peredm. Vsevoloda Naulka Lviv, Kyiv: LNB im. V. Stefanyka, 2001. (in Ukrainian).

Lysty Zenona Kuzeli do Mykhaila Hrushevskoho. Uporiad. Vsevolod Naulko ta Valerii Starkov. Zaporizhzhia: Tandem-U, 2005. (in Ukrainian).

Patsai, Tamara. *Zenon Kuzelia: zhyttia i narodoznavcha diialnist*. Lviv: Bona, 2013. (in Ukrainian).

Telvak, Vitalii i Vasyl Pedych. "Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho: komunikatyvna pryroda ta psykholohichnyi klimat." *Istoriohrafichni doslidzhennia v Ukraini* 25 (2014): 27–53. (in Ukrainian).

Telvak, Vitalii i Vasyl Pedych. "Personalnyi sklad lvivskoi istorychnoi shkoly Mykhaila Hrushevskoho: metodolohichnyi aspekt." *Problemy humanitarnykh nauk. Istoriia* 36 (2015): 18–35. (in Ukrainian).

Telvak, Vitalii i Vasyl Pedych. "Vid interpretatsii do mifolohizatsii: Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho v istoriohrafichnykh dyskusiiakh XX stolittia." *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* 16 (2016): 111–120. (in Ukrainian).

Telvak, Vitalii. "Nimetskomovna "Istoriia ukrainskoho narodu" Mykhaila Hrushevskoho v otsinkakh suchasnykiv." *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* 3 (2007): 175–189. (in Ukrainian).

"Tytulna storinka." *Ukraina* 4 (1914). (in Ukrainian).

U pivstolitnikh zmahanniakh: vybrani lysty do Kyryla Studynskoho (1891–1941). Uporiad. Oksana Haiova, Uliana Yedlynska i Halyna Svarnyk. Kyiv: Naukova dumka, 1993. (in Ukrainian).

Yaniv, Volodymyr. "Zhyttovyi shliakh Zenona Kuzeli." *Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka* (dali – *ZNTSh*) 169 (1962): 4. (in Ukrainian).

Zaitseva, Zinaida. "«Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka»: zapochatkuvannia ta shliakh do akademichnoho standartu (1892–1914 rr.)." *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* 5 (2004): 122–134. (in Ukrainian).

"Zasidannia pamiaty Mykhaila Hrushevskoho na Ukrainskim Naukovim Instytuti v Berlini." *Visti z Ukrainskoho Naukovoho Instytutu v Berlini* 1 (1935): 8. (in Ukrainian).

"Zhalibna Akademiia v pamiat Mykhaila Hrushevskoho." *Dilo*. 11 hrudnia 1934. (in Ukrainian).

"Zmist." *Ukraina* 1 (1914): 11. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 28 січня 2016 р.
Прийнята до друку